

Desarmant la guerra, una mirada pedagògica: Quan esdevé un segle de la Gran Guerra (1914-1918)

Ferran Sánchez Margalef (Universitat de Barcelona)

Bertha Von Suttner. *Abaixeu les armes!*. Barcelona, Angle Editorial, 2014, 446 p.

Emilio Lussu. *Homes com nosaltres*. Barcelona, L'Avenç, 2016, 227 p.

Aquesta ressenya és el resultat de la lectura de dues obres diferents tant en importància literària com en transcendència bibliogràfica. La primera és la novel·la històrica *Abaixeu les Armes!* (Angle Ed., 2014) de Bertha Von Suttner, una gegant de l'anti-bel·licisme que va aparèixer inicialment el 1889¹. L'autora contextualitza el relat en les guerres que va mantenir l'imperi Austro-Hongarès contra Sardenya-Piemont (1848), Dinamarca (1863), Prússia (1866) i, finalment, en la guerra franco-prussiana dins el procés d'unificació d'Alemanya (1871).

Martha Althaus, la protagonista de la trama i filla d'un destacat militar de l'exèrcit austríac, ha crescut en un ambient aristocràtic amb una moral catòlica i nacionalista molt arrelades. Tot i així, el seu esperit inquiet, la seva visió liberal i la pròpia experiència (establint certs paral·lelismes amb l'autora) fan que la Martha es qüestiononi constantment tot allò que contradiu el seu sentit de l'ètica i la justícia. A més,

la resignació derivada de les ferides que provoca tot conflicte bèl·lic l'acompanya fins el final de l'obra. Tot aquest cúmul de situacions fan que la Martha s'acabi oposant a la guerra i a totes les seves conseqüències, d'una manera discreta a l'inici de l'obra i frontalment a mesura que avança la trama.

L'altra obra que referenciaré és la d'Emilio Lussu, *Homes com nosaltres* (L'Avenç, 2016)². A diferència de l'anterior, és un relat autobiogràfic, escrit per un oficial italià destinat als Alps durant la Gran Guerra (1914-1918) –concretament del juny del 1916 fins el juliol del 1917–, en el que s'expliquen els combats alpins de l'exèrcit italià contra l'imperi Austro-Hongarès. El propi autor, convertit en el protagonista dels fets, va viure en carn pròpia les nombroses ofensives i contraofensives, planificació de les defenses, excavació de trinxeres, etc., atorgant-li al relat un valor addicional.

Emilio Lusso retrata amb mestratge el clima i les difícils situacions que visqueren tant ell com altres soldats que combateren sota els estendards italians. Des del

(1) Bertha, baronesa Von Suttner (Praga, 1843-Viena, 1914), obtingué el Premi Nobel de la Pau el 1905. Ha tingut varies biografies que han ajudat a realçar el seu prestigi moral i intel·lectual. Entre d'altres: Brigitte Hamann, *Bertha Von Suttner*, Syracuse University Press, 1996, 360 p.; Caroline Elisabeth Playne, *Bertha Von Suttner and the Struggle to Avert the World War*, Australia, G. Allen & Unwin Limited, 1936.

(2) Emilio Lussu (Armungia, 1890-Roma, 1975), escriptor i militar italià, sobre el qual hi ha una biografia de referència: Giulio Angioni, *Emilio Lussu e i sardi*, in *Il dito alzato*, Palermo, Sellerio, 2012.

punt de vista estrictament personal, l'autor narra les contradiccions entre els propis soldats, entre aquests i els oficials, entre el xiular de les bales a les orelles i la responsabilitat de mantenir-se ferm o seguir avançant, entre beure alcohol i menjar xocolata assumint que era una encertada forma de prevenir i preparar els soldats per a la propera lluita. Durant el transcurs de la novel·la, el protagonista és ascendit de caporal a capità, per la qual cosa disposa de certa transversalitat i empatia a l'hora de parlar tant dels soldats rasos com dels dirigents de la batalla ja que, d'alguna manera, se sent part dels uns i els altres. La guerra és converteix així, per ambdós autors, en el teló de fons de les seves vides.

La història de la humanitat sempre ha estat lligada a la guerra. Des de les èpoques més remotes s'han trobat evidències d'enfrontaments sagnants. Un dels primers datats fou el de Nataruk (Kenya), en les proximitats del llac Turkana, on arqueòlegs de la Universitat de Cambridge trobaren restes òssies de 27 individus (entre els que hi havia 8 dones i 6 infants). Els cadàvers presentaven fractures, traumatismes, restes de fletxes, fragments de projectils de pedra als cranis, etc., la qual cosa ha suposat que l'inici de la guerra s'hagi endarrerit fins, com a mínim, l'any 10.000 a.C.³ Amb altres paraules, *l'homo bellicus* no és una novetat dels temps històrics sinó que es remunta a la prehistòria.

Si bé els diferents pobles nòmades ja s'esbatussaven entre ells, amb el pas del nomadisme al sedentarisme la situació es va agreujar perquè, aquest darrer, alhora que representà un progrés, va permetre a

l'espècie humana centrar l'atenció en altres assumptes més enllà de la supervivència. És a dir, els excedents que un poble produïa eren susceptibles de ser robats pels pobles veïns enemics, en major o menor mesura depenent de la capacitat militar pròpia i de la de l'adversari. És per això que han estat les civilitzacions amb més astúcia i poder bèl·lic les que han acabat imposant-se. I és també per aquest motiu que ha arribat als nostres dies la sentència llatina «Si vols la pau, prepara la guerra» (*Si vis pacem, para bellum*) amb l'objectiu de dissuadir l'enemic d'un atac. Com va dir Carl Von Clausewitz (1780-1831), la guerra no és més que la continuació de la política per altres mitjans.

Essent inseparable la guerra de la política exterior de les diferents civilitzacions, els homes han anat millorant, amb el pas dels anys, *l'art* de fer la guerra fins a convertir-la en la indústria de la carnisseria, de la devastació i de la catàstrofe, conduïda per la refinació i la lògica que coneixem avui: instrucció i regulació d'un exèrcit com a tal, introducció de la tecnologia cada cop més sofisticada, servei militar obligatori, etc. De fet, la millora de la capacitat destructiva d'un determinat territori provoca també l'estímul armamentístic de l'enemic, ja que la diferència tècnica podria decantar la supremacia d'un estat sobre l'altre. D'aquesta manera, s'acaba conformant un cercle viciós que es retroalimenta, augmentant, any rere any, l'especialització de l'ésser humà vers la guerra.

Desgranant les pàgines dels llibres ressenyats crec que es poden copsar tot una sèrie de motius que, si més no, portaren a milers de persones a la confrontació, a l'aixopluc de pàtries, imperis, estats o, fins i tot, ideologies. En primer lloc, la grandesa nacional precisava de la guerra perquè constituïa una oportunitat de

(3) Es pot veure: http://www.abc.es/ciencia/abcicruel-matanza-primera-guerra-historia-201601201857_noticia.html [accés: 19/10/2016].

reescriure la història i atorgar més glòria a la potència guanyadora, convertint l'exèrcit en una entitat altament prestigiada i de la que formar-ne part n'era un honor. A més, l'aristocràcia era qui controlava tant l'exèrcit com la política. Fer una bona carrera militar, a l'Europa del segle XIX, assegurava un bon sou, una bona posició social i un reconeixement personal. I també, però això ja depenia més de cada cas, una posició influent que permetia catapultar-te a la política, en aquella seguretat –més aparent que real– de la *Belle époque*, aquell període que s'estenia des de les acaballes del segle XIX fins a l'esclat de la Gran Guerra.

El sistema educatiu estava dissenyat per fer ciutadans acrítics i extremadament patriòtics. En ells llibres de text, s'exaltava la figura dels herois de guerra, de les batalles èpiques, de l'honor i del sacrifici. Els nens, sobretot els de l'aristocràcia, eren educats en aquests valors que, amb l'ajut de la pròpia maquinaria de l'estat (encarregada de tergiversar la història), els interioritzaven sense qüestionar-los. Les nenes, si bé no rebien una formació encarada a marxar al front, eren instruïdes en els mateixos valors per ocupar-se de la llar, per tenir fills que es poguessin oferir a l'altar de la pàtria i per a acceptar la difícil màxima segons la qual la millor manera de morir (tant pels fills com pel marit) era en el fragor de la batalla. A més, quan les dones van ser mobilitzades durant els conflictes bèl·lics, es van destinar a tasques auxiliars, si bé a partir de 1917 –a redós dels vents de la revolució soviètica– van passar a integrar unitats de combat exclusivament femenines.

Les dinasties regnants a Europa també tenien un paper rellevant. El fet que unes poques famílies, emparentades entre elles, controlessin les vides de milions de persones feia que sovint, per simples desavinences familiars, per in-

teressos econòmics, per aspiracions de grandesa o per qualsevol altre motiu, milers d'homes fossin conduïts a l'abisme. A més, les herències dinàstiques tampoc estaven exemptes de conflictes ja que, ocasionalment, provocaven lluites si es donava el cas que una de les parts aspirants es considerava menyspreada en la repartició de béns establerta al testament, arrossegant el poble a prendre part de l'enfrontament. Sense tribunals internacionals ni mecanismes de negociació, l'única forma de dirimir les diferències era, efectivament, empunyant les armes.

Un altre element necessari en l'acceptació de la guerra per part de l'individu ha estat la influència de la religió que, mitjançant la fe, ha sacralitzat nombroses guerres. L'Església, com a màquina de control i creadora de consciència, ha esdevingut fonamental en la inculcació de conceptes tan profunds en l'esperit del combatent cristià com la salvació divina, la redempció dels pecats o la defensa a ultrança de la fe, sense oblidar la devoció del soldat que era convidat en els països catòlics a seguir actes públics de culte. D'aquesta manera, malgrat l'aparent contradicció entre els valors sagrats (no mataràs, no faràs accions impures, no robaràs, no emetràs falsos testimonis ni mentides, no consentiràs pensaments ni desitjos impurs, no desitjaràs els béns del teu proïsme...) i la guerra, la religió sempre s'ha esforçat per justificar i treure partida de les confrontacions bèl·liques, a les quals han donat d'una o altra manera, ja sigui directament o indirecta.

No és menys destacable tampoc la qüestió estètica de la guerra, que el futurisme de Marinetti va tenir en compte. No debades, l'escriptor Paolo Monelli i el pintor Giuseppe Novello van publicar, a quatre mans, el llibre *La guerra è bella ma è scomoda* (1929), obra que encara avui circula per les llibreries. A banda que les

manifestacions artístiques (literatura, fotografia, pintura, escultura...) li atribuïssin una càrrega mística i la situessin en una de les aspiracions més nobles de l'ésser humà, hi havia una qüestió litúrgica molt arrelada en les societats. La guerra era bonica. Els fusells, els uniformes, les desfilades, els brodats, els estendards, els concerts de bandes militars, etc., que envoltaven l'escenografia bèl·lica, la convertien en un bell espectacle. D'alguna manera, la societat convivía amb una cultura de la guerra de la qual se'n sentia orgullosa. Les paraules de Luter són àmpliament il·lustratives: «Considerant la guerra una cosa que protegeix la dona, l'infant, la llar, la finca, les terres i l'honor, conserva i manté la pau, resulta una cosa ben deliciosa».

Es tractava, doncs, d'una societat completament militaritzada en tant en quant tota la vida pública i política estava condicionada, pressionada i influenciada per la guerra. Tenint en compte que des de les joguines de la mainada a la planificació de la ciutat, des dels interessos econòmics a la set d'aventures individual, des de les epopeies al mateix exèrcit, i tants d'altres exemples que es poden trobar, depenien de la guerra per a garantir el seu futur, aquesta esdevenia gairebé una necessitat, convertint la pau en una amenaça relacionada amb l'estancament i l'antiprogrés.

La tergiversació del llenguatge, amb importants components de moral cristiana, constituïa una altra arma per convèncer els fidels. Expressions com *C'est la guerre*, la guerra és un mal necessari, alegria per la mort en defensa de la pàtria o, com s'acaba d'emprar, l'amenaça de la pau, són fruit de la resignació i d'una concepció humana en la que aquest té poca o cap capacitat d'intervenir en el seu destí. Existia, per tant, una doble moral (en el combat, l'homicidi era una mort

necessària i justa, el robatori, una requisa, les masies i camps, posicions estratègiques...) que servia per cimentar els pilars de la guerra sense haver d'esfondrar els codis ètics, civils o dels catecismes pels quals s'exigia als ciutadans que es regissin però que obviessin a marxar al front.

Les dones, malgrat no intervenir en la vida pública, també participaven d'aquesta doble moral quan brodaven les cintes dels seus marits o els animaven a anar cap al front, passant per alt els múltiples perills que això suposava per a les persones que més estimaven. Com a últimes responsables de l'educació dels seus fills, eren sovint les més fermes defensores i difusores dels valors patriòtics nacionals. Podia arribar a ser tal el seu enfervoriment que, en alguns casos, es despertaven sentiments de gelosia vers el gènere masculí pel fet de no poder emprar els fusells per defensar, com ells, la pàtria. Això provocava que, majoritàriament, es prenguessin amb rigor la seva tasca d'ofrir fills a la pàtria i adoctrinar-los tan pedagògicament com militarment.

El darrer motiu és troba lligat a la condició humana, a l'egoisme que fa passar per damunt dels altres per aconseguir els objectius individuals, a la venjança que cospa el vençut que, per la seva condició d'humiliat, sembla les llavors d'enfrontaments futurs, a la justificació personal que t'exonera de la culpabilitat de totes aquelles accions pròpies de la batalla i tan impròpies en qualsevol altre context i, finalment, a la necessària capacitat de l'ésser humà per oblidar tot allò que el deshonora. Arribats a aquest punt, Berta Von Suttner es pregunta, reiteradament, com és possible que els que ja han participat en anteriors conflictes no s'uneixin sota el crit d' *Abaixeu les armes!*.

A tall de cloenda, caldria destacar la sintonia anacrònica que sembla que

perdura al segle XXI, on encara és patent una proliferació dels conflictes. Si bé són innegables, en la societat occidental, el final de les dinasties com a ens capaços de decidir el futur de milers de vides, l'emancipació de la dona o la manera d'escriure la història partint de la ciència i la tecnologia, hi ha una sèrie de vestigis que continuen sent promotors de conflictes, com ara l'educació patriòtica que confirma el sistema educatiu dels estats-nació i dels imperis centrals, la influència de la fe, la qüestió estètica de la guerra –àmpliament explotada a les pantalles–, o la pròpia condició humana,. Si ens preguntem per què la nostra mentalitat ha avançat en alguns aspectes i no en d'altres, sense menysprear totes les lluites i mobilitzacions socials imprescindibles per arribar on ens trobem ara, cal apuntar que abans la guerra era la manera més directa i efectiva d'acumular riquesa.

Avui en dia, existeixen instruments alternatius que no passen per empunyar les armes, tant per fer negocis com per sotmetre a estats. Així doncs, i malgrat les denúncies de les dues obres que referenciem, la guerra continua sent ben present en el món actual. No per atzar, a la tragèdia de la Gran Guerra (1914-1918) va seguir l'atzucac de la Segona Guerra Mundial (1939-1945), preludi d'una sèrie de conteses bèl·liques que han sacsejat el món en els darrers temps: Corea, Vietnam, Amèrica Central, els Balcans, el Golf pèrsic, Ucraïna i Síria són només alguns d'aquests escenaris que –adés i ara– confirmen que la guerra és malauradament ben present entre els homes.